

dictionaries. In the articles component of dictionaries of terminology have been considered.

Key words: lexicography, terminography, dictionaries, terminology, system.

Олександр Пономарів (Київ)

“ОБОРОНА” ЯК ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН

Невмотивована заміна усталених термінів синонімічними словами розхитує усталену термінологію, зокрема юридичну. Українські правники замість юридичного терміна “оборона” без жодних підстав почали вживати “захист”.

Ключові слова: *оборона, захист, судочинство, юридичний термін.*

Жодну мову не можна вважати за культурну й розвинену, коли вона не має чітко виробленого наукового стилю, добре сформованої термінології, бо недостатня усталеність загальноприйнятої, а отже, загальнообов’язкової термінології заважає їй (мові) виконувати свою основну роль – бути найважливішим засобом людського спілкування.

Українська літературна мова, подолавши притаманну їй колись нерівномірність у розвитку різних функціональних стилів, тепер є однією з найрозвиненіших мов світу. Проте не можна сказати, що все вже бездоганне, що розв’язано всі питання. Не все гаразд і в термінології. Адже в науковій мові надзвичайно велике значення мають точність і правильність висловлення, що зумовлюють сталість того чи того терміна. А тим часом іще не скрізь усунено зайву дублетність, трапляється, що термін не зовсім удаło передає зміст позначуваного ним поняття.

Буває ще гірше. Скажімо, термін усталився, його використовують тривалий час, а потім без жодних наукових підстав замінюють синонімічним словом, що раніше

як термін у цьому значенні не вживалося. Починається плутанина. Адже терміни математичні, наприклад, уживані не лише в математиці, юридичні – не тільки в юриспруденції тощо. Їх використовують і в художньо-белетристичному, і в публіцистичному, і в розмовному, і в інших стилях мови. І коли зовсім безпідставно з'являється новий термін, то виникає непотрібний розрив між минулим і сучасним.

У зв'язку з викладеним вище, хочеться ще раз зупинитися на правничих термінах **обороняти, оборона, оборонець**. Ще в середині 60-х років минулого століття окремі мовознавці вирішили підтримати “спеціальні юридичні видання”, які “в останній час послідовно вживають у цьому значенні тільки **захист, захисник**”, посилаючись на журнал “Радянське право” та “Юридичний довідник для населення”, виданий у Києві 1964 року.

Спробую розглянути аргументи прихильників **захисту** як юридичного терміна та перевірити слушність їх. Цілком погоджуюся з тим, що “визначення мовної норми в термінології – надзвичайно складна й відповідальна справа; правильне розв'язання її під силу спеціальним комісіям, де, безперечно, вирішальне слово має бути за філологами”. Правда й те, що в дожовтневий період, а також у перше пожовтнє десятиріччя для особи, що була адвокатом обвинуваченого, і для назви сторони, що її репрезентувала ця особа, існувало кілька слів, але “з кількісною перевагою слова **оборона**”. Та як же й могло бути інакше? По-перше, в дожовтневий період не було судочинства українською мовою, а по-друге, через державне роз'єднання українського народу наша мова не мала викристалізованих літературних норм, зокрема лексичних. І навіть тоді в ролі юридичних термінів переважали слова **оборона** та **оборонець**. Не дивно, бо в юридичному значенні слово **оборона** вживалося ще в староукраїнській мові [Срезневский II: 535]. У перше десятиріччя після жовтневого перевороту, коли значно розширилися функції української мови, створилися умови для нормалізації термінології, зокрема правничої. Відтоді узвичаїлися як юридичні терміни **оборона, обороняти й оборонець**. Свідченням цього є насамперед словники, перекладні й спеціальні [Словники].

Про вартості й вади шеститомного “Українсько-російського словника” (1953 - 1963 рр.), який тепер Інститут української мови НАН України готує до перевидання, чимало мовилося й писалося в пресі. Принагідно хотілося б зазначити, що однією з позитивних якостей його є багате, повне наведення російських відповідників до українських реєстрових слів. Подивімося, як розроблено там слова **захист, захисник, захищати**, а також **оборона, оборонець, обороняти**, оскільки прихильники **захисту** твердять, ніби позначка **юр.** є “тільки при гаслі **обороняти**”, а при **оборонець** і **оборона** такої позначки немає.

Захист 1) защита; покровительство; ограждение; уст. ограда (Катерина йшла близько, поруч Данила, шукала **захисту**, тулилась до нього – О. Копиленко); 2) убежище; уст. прибежище; (реже) укрытие; (место отдыха) приют; поез. кров (“Перші краплі густого дощу змусили мене озирнутися навкруги, пошукати певного **захисту** від зливи” (М. Коцюбинський);

захисник – защитник, покровитель... Ср. **захищати** (т. 2, с. 147);

захищати – защищать, защитит; (отражая нападение противника – еще оборонять” і т.д. без позначки **юр.**(с. 148).

При слові **оборона** в третьому значенні є відсилання до **обороняти**, а третє значення **обороняти** саме і є “**юр.** защищать” (т. 3, с. 50-51); до **обороняти** відсилається й **оборонець** та ще й з такою цитатою-ілюстрацією: “Гнат кілька разів поривається сказати слово, що той пан помиляється, що він не знає, як це було, але його зацитькують. Опісля говорить **оборонець** Гната” – М. Коцюбинський (т. 3, с. 50).

Протягом усього періоду до Другої світової війни й не один рік по війні в юридичній практиці вживали тільки **оборона, оборонець, обороняти**. Приміром: “Кримінальний кодекс УРСР має завданням судово-правову охорону Радянської Соціалістичної Держави і встановленого в ній правового порядку від суспільно небезпечних дій (злочинів), застосовуючи до правопорушників зазначені в Кодексі заходи соціальної **оборони**” [КК: 3].

“Для членів колегії **оборонців** у справах, прийнятих через юридичні консультації, повноваженням на ведення справи служить ордер на дану справу,

виданий їм відповідною юридичною комісією” [ЦПКУ: 6]. “Ці труднощі зводяться до того, що **оборонець** не зможе вчасно з’являтися на допити” [РП 3: 130].

Якщо взяти до уваги те, що у виданні “Кримінального кодексу УРСР” за 1958 рік замість “заходи соціальної **оборони**” написано вже “заходи соціального **захисту**”, а також те, що у виданнях журналу “Радянське право” після 1960 року послідовно вживається **захист, захисник, захищати**: (“Промови багатьох загальногромадських обвинувачів і **захисників** відзначалися зрілою політичною оцінкою”) [РП 5: 79], то неважко дійти висновку, що **захист, захисник, захищати** ввійшли в юридичну термінологію наприкінці 50-х – на початку 60-х років. Які ж причини? Може, змінився зміст понять, що їх виражали терміни **оборона, оборонець, обороняти**? Аж ніяк.

Прихильники **захисту** висувають кілька “достатніх підстав як лінгвального, так і позалінгвального характеру”, що, на їхню думку, спричинилися до такої заміни термінів. Слово **оборона**, мовляв, “утвердилося вже як термін у військовій справі”. Але ж у військовому значенні це слово вживалося ще в староукраїнській мові [Срезневский: 535]. Незрозуміло, чому “варто говорити і про відштовхування від термінів, однозвучних з польськими **obrona, obrońca**”. І чому саме від цих термінів? Можливо, тому, що “**захист** у своєму значенні має відтінок тільки активної дії. Все-таки кажуть: вони **захищали** Батьківщину”. Та хто ж довів, що **захист** – тільки активна дія і що не можна **обороняти** чи **боронити** Батьківщину? Додають, що **оборона** нібито не годиться як юридичний термін, бо від неї не можна утворити терміна **підзахисний**. Чим погане слово **підоборонний**? Крім того, не обов’язково перекладати рос. **подзащитный**, можна вживати **боронений**. І нарешті згадується про “діючу в сучасних термінологічних системах тенденцію до зближення між спорідненими мовами” з посиланням на збірник “Вопросы терминологии”.

Оце, либонь, і є основна причина вилучення терміна **оборона** та похідних від нього з української правничої термінології. Адже **захист** більше, ніж **оборона**, схожий на рос. **защита**. А в Радянському Союзі на той час уже втілювали в життя гасло про злиття народів та наближення їхніх мов до російської. Тут деякі українські мовознавці побігли перед паротягом. Бо навіть згаданий

загальносоюзний термінологічний збірник радив їм пригальмувати зближувальницькі ініціативи: “На жаль, деякі товариші зрозуміли тезу надто широко, припустивши, що в доповіді висунуто гасло “мінімальні розбіжності в мові!” А йдеться про мінімальні розбіжності лише в термінології, та й то в термінології запозиченій... Основним принципом створення **нових** термінів на базі інтернаціональної термінології та російських лексичних запозичень має бути визнано засаду мінімальних розбіжностей у відповідних термінах між літературними мовами народів СРСР. Згідно з цим принципом при створюванні нових термінів треба, по-перше, **повністю** використати словниковий фонд **конкретної** мови та її словотворчі можливості, і, по-друге, в **разі потреби**, запозичати відповідні інтернаціональні й російські терміни” [ВТ: 221-222; 227].

Як бачимо, “діюча тенденція” до синонімів **оборона** – **захист** не має жодного стосунку. Звідки ж узялося слово **захист** у юридичній термінології? Увели його туди, безперечно, з позалінгвальних міркувань. Мабуть, одночасно зі словом **пошлина**, що його не фіксує жоден словник української мови, але вживають окремі журналісти та правники. З юридичних періодичних видань **захист** як правничий термін потрапив, на жаль, уже до деяких загальномовних словників, щоправда, як дублет терміна **оборона** [РУССЕЛ: 93; 265, 497].

Введення слова **захист** як юридичного терміна до цих словників не має якихось поважних підстав. Можуть сказати, що воно вживається в “спеціальних юридичних виданнях”. Але мова цих видань має чимало хиб щодо лексики, морфології, стилістики тощо. Наведу кілька зразків цієї мови: “Внаслідок акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння” [КПКУ: 5]; “позови про **відшкодування шкоди**, заподіяної **ушкодженням** здоров’я” [ЮС: 299].

Отже, юридична термінологія і взагалі мова юридичних видань потребують удосконалення. І найменшою мірою може прислужитися цій справі невмотивована заміна усталених термінів словами-синонімами.

ЛІТЕРАТУРА

РУССЕЛ: Воробйова С. А., Молодід Т. К. Російсько-український словник соціально-економічної лексики. – К., 1966; Українсько-російський словник. – К., 1964.

ВТ: Вопросы терминологии. – М., 1961.

Словники: Короткий російсько-український правничий словник. – Кременчук, 1918; Правничий словник за ред. В. Леонтовича та О. Єфимова. – К., 1919; Практичний правничий словник російсько-український, склали С. Веретка та М. Матвієвський. – Х., 1926; Російсько-український словник О. Ізюмова. – К., 1926; Російсько-український словник. – К., 1937; Російсько-український словник за ред. М. Калиновича, Л. Булаховського, М. Рильського. – К., 1948; Українсько-російський словник. – К., 1958. – Т. 2; Російсько-український словник. – К., 1987; Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2005.

КК: Кримінальний кодекс УРСР. – К., 1940; К., – Х., 1945.

КПКУ: Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. – К., 1964.

РП 3: Радянське право. – К., № 3., 1958.

РП 5: Радянське право. – К., № 5., 1961.

Срезневский: Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1985. – Т. 2.

ЦПКУ: Цивільний процесуальний кодекс Української РСР. – К., 1958.

ЮС: Юридичний довідник для населення. – К., 1964.

Olexander Ponomariv. "Defence" as a juridical term. *An unmotivated substitution of the established terms by their synonyms makes the terminology unstable, that of law in particular. The Ukrainian lawyers ungroundedly use the word "protection" instead of "defence".*

Key words: defence, protection, legal procedure, juridical term.

Іван Сабадош (Ужгород)